

Dr. Dušan Otašević

PRISTUP PROUČAVANJU MEMORIJALNIH MUZEJA NOVIJE ISTORIJE

Oslobodilačka borba jugoslavenskih naroda i narodnosti u drugom svjetskom ratu, inspirisana i rukovođena KPJ, predstavlja najznačajniju epohu u našoj novijoj istoriji. Ona je pokrenula revolucionarne promjene koje su odlučile o orijentaciji našeg daljeg razvoja.

Ovi istorijski događaji odvijali su se u svim dijelovima naše zemlje i dotakli su manje-više sve vidove našeg života. Najneposrednije su vezana i za svakog od nas — gotovo da nije bilo porodice čiji članovi nisu žrtvovali ono što je najvrednije, a to je ljudski život. Na brojnim lokalitetima naše zemlje ostala su obilježja, koja podsjećaju na događaje koji su se zbili gotovo prije pola vijeka.

Sve to je duboko urezano u svijest naših ljudi koji se često navraćaju na mjesta herojskih borbi, podsjećaju se na pojedine događaje i imena palih boraca, polažu vijence na grobnice i mjesta pogibija. Pored toga, u mnogim porodicama još uvijek čuvaju predmete koji predstavljaju nešto što podsjeća na ličnosti i događaje tih ratnih godina.

Nije stvar samo u sjećanju. To sve je potpuno ljudski i svakidašnje. Naši ljudi se često vraćaju na ovu herojsku epohu ne samo zato da bi odali poštu onima koji su položili živote za našu slobodu već, prije svega, zbog istorijskog značaja narodnooslobodilačke borbe za naše dalje slobodno socijalističko življenje. Zato na ova memorijalna mjesta dovodimo i one koji ovu epohu nisu doživjeli, mlade i nastupajuće generacije, ne samo da bi upoznali ove istorijske događaje, već i da bi shvatili njihov značaj.

Bilo je sasvim prirodno što su se mnogi učesnici NOR-a, znajući značaj događaja u kojima su učestvovali, brinuli da sačuvaju svjedočanstva o njima. Ta njihova briga još više je došla do izražaja poslije završetka rata, što se nije manifestovalo samo kod pojedinaca, već se ispelo i na nivo društvenog i zajedničkog interesa.

Mogli bismo dokumentovati brojne primjere memorijalnog pristupa prema istorijskim događajima. Oblici u kojima se ovaj pristup pokazivao maltene su neobuhvatni. Na mnogim mjestima su postavljene spomen-ploče, otkrivene biste, podignuti spomenici, uređena spomen-područja, promijenjeni nazivi ulica, zgrada i mjesta. Iznikle su i ustanove, usko vezane za spomen-obilježja, koje danas vrše posebnu kulturno-prosvjetnu ulogu. U praksi za njih upotrebljavamo razne termine: spomen-kuća, memorijalni muzej, spomen-park i sl.

Kao muzejski radnici često smo bili postavljeni pred zadatakom ne samo da pružimo pomoć pri izgradnji sličnih ustanova, već i da na njima radimo kao autori. Ovo tim više što muzeji revolucije imaju i društvenu obavezu da pomažu i nje-guju ove institucije. Stoga je logično da imamo mogućnosti ne samo da upozna-mo ove institucije već i da uđemo u najkonkretniju problematiku rada koja proisti-če iz domena njihovih djelatnosti. Nije to samo problematika pojedinih tipova ovih ustanova, već i njihove čitave mreže. Nije to samo problematika njihovih obi-lježavanja, kako bi se na prvi momenat moglo shvatiti, već prije svega društveni značaj ovih institucija i njihov profil.

Kada govorimo o problematici ovih ustanova, onda to nije samo rezultat po-vršnog mišljenja. Ova problematika ne samo da egzistira i da je veoma prisutna već njena aktuelnost zavisi od aktuelnosti ovih ustanova, posebno sa aspekta neizbježnosti njihove obnove i renoviranja, ali i nove izgradnje.

Na značaj problematike memorijalnih muzeja novije istorije podjednako utiču dva važna momenta: istorijski značaj epohe NOR-a i revolucije i društvena uloga memorijalnih muzeja u njenom proučavanju i prezentiranju najširem krugu korisni-ka. Ovdje ne treba obratiti pažnju samo na opšti značaj tipova memorijalnih mu-zeja, već posebno i na njihove profile prema tematici najnovije istorije. Ovo je bitno i sa aspekta aktuelnosti ovog tipa muzeja za našu savremenost i muzejsku djelatnost uopšte.

Memorijalni spomen-muzeji postojali su i u prošlosti. Stoga nisu neka sasvim nova pojava. Većina muzeja toga tipa bila je namijenjena ili značajnim ličnostima političkog, naučnog i kulturnog života ili se odnosila na neke izuzetne istorijske događaje. Izbor tematske orijentacije ovih muzeja uvijek je bio istorijski uslovljen, što znači u prvom redu klasnim interesima.

I u današnje vrijeme možemo sresti ovaj tip muzeja, kako u kapitalističkim zemljama, tako i u zemljama u razvoju. U zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem, međutim, dostigao je kvalitativno viši nivo.

Samo postojanje tih institucija odražava se i u muzejskoj literaturi, ali to su pretežno samo opisi postojećih muzeja, i tek u rijetkim slučajevima naići ćemo na analitičku studiju. Posredstvom tih opisa, često praćenih foto-dokumentacijom, možemo stvoriti konkretnije predstave o tom tipu muzeja, ali samo iz spoljašnje vizure. Izuzev studije »Muzeji novije istorije«, koju je izdao Muzej revolucije BiH, pojedinih radova sovjetskih autora i autora nekih socijalističkih zemalja, nedostaju radovi koji bi nastojali teoretski izraziti ovu pojavu i na toj osnovi, zatim, posta-viti određene principe za njihovo stvaranje.

To zavisi kako od opšteg razvoja muzeologije u dotičnim zemljama, tako i od aktuelizacije izgradnje memorijalnih muzeja. Susrećemo radove koji se odnose na nastanak i razvoj ovih muzejskih tipova, analiziraju pojedine njihove slučajeve, te nastoje i da uopšte ova saznanja i iskustva, i da tako dođu do određivanja princi-pa i metoda njihove izgradnje i funkcionisanja.

Prilikom proučavanja literature sa tematikom o memorijalnim muzejima mora-mo da uzmemo u obzir i činjenicu da ovaj tip muzeja nema jedinstvenu termino-lošku oznaku. U raznim jezičnim područjima susrećemo se sa veoma različitom terminologijom, koja se razlikuje i po svom značenju, u što se možemo uvjeriti ne samo posredstvom običnih rječnika nekog jezika nego i stručnih rječnika. S obzirom na tu činjenicu moramo obratiti pažnju i na one radove koji terminološki ne odgovaraju ovoj tematici, ali koji mogu biti važni sa gledišta sadržaja.

Istovremeno sa proširivanjem obima naše pažnje, s obzirom na terminološku neujednačenost, treba uvrstiti i radove koji se dotiču opšte problematike istorijskih muzeja. Po našem mišljenju bilo bi metodološki pogrešno da ovu tematiku shvatamo izolovano. To je u skladu, kako sa konkretnim, tako i istorijskim gledanjem.

Memorijalni muzeji nisu nastali kao neka sasvim izuzetna pojava. Njih treba da gledamo u opštem kontekstu razvoja muzejske djelatnosti i formiranja pojedinih muzejskih tipova. Zato je potrebno da ovoj tematici pristupamo u skladu sa savremenim muzeološkim saznanjima, kako istorijskim, tako i teoretskim. Dosljedno tome zahtjevu potrebno je usmjeriti pažnju i na muzeološko stvaralaštvo, i to ne samo ono koje imamo na raspolaganju u Jugoslaviji, nego i ono koje postoji u još širem razmjeru u inostranstvu.

Sredstva za orijentaciju u toj muzeološkoj literaturi mogu nam biti bibliografski priručnici. U prvom redu, to je bibliografija koju izdaje ICOM (International museum bibliography), zatim bibliografija međunarodne proizvodnje koju izdaje Slovenske narodne muzeum v Bratislave (Vyberova bibliografia zahraničnej muzeologickej literatury) i bibliografski podaci koji se mogu naći u muzeološkim časopisima, odnosno zbornicima (Neue Museumskunde, Muzejnoje delo v SSSR, Muzealnictwo, Muzeum, Muzeologicke sešity, Muzeologija, Zbornik, Zbornik radova i sl.).

Tim putem došli bismo do relativno sadržajnije slike o obimu muzeološke literature koja se odnosi na ovu tematiku.

Posebnu pažnju treba posvetiti, kako osnovnim pitanjima koja se tiču muzeja i njihove društvene zadaće, tako i njihovoj funkcionalnoj strukturi i tipologiji, kako bi se stvorila potrebna baza saznanja za koncipiranje tipa memorijalnih muzeja koji nas interesuju. Istovremeno je potrebno obratiti pažnju i proučavanju teoretske interpretacije osnovnih oblasti muzejske djelatnosti, tj. u prvom redu stvaranju zbirki i njihovom predstavljanju. To nas dovodi do toga da se usmjerimo na analiranje muzejskih postavki i izložbi o kojima smo našli komentar u literaturi, uključujući i dokumentaciju. Na taj način uspjećemo da izrazimo i neke određujuće kriterije za vrednovanje formi muzejske prezentacije, kako bismo mogli sa objektivnih pozicija davati mišljenja o njihovom nivou u slučaju postojećih memorijalnih muzeja.

U vezi sa problematikom stvaranja zbirki i u vezi sa njihovim predstavljanjem, susrešćemo se i sa složenim pitanjima korištenja istorije, tačnije historiografije u muzejskom radu.

Osnovu za proučavanje dobićemo, prije svega, iz naših muzeoloških ostvarenja. Mnogi naši autori već su posvetili znatnu pažnju toj tematici. Ovdje navodimo, na primjer, samo materijale: Savjetovanja o problematici istorijskih muzeja, Kragujevac 1976. (Zbornik Istorijskog muzeja Srbije 13—14, 1977); Savjetovanja o istraživanju i prikupljanju muzejskog materijala u istorijskim muzejima, Mostar 1979. (Zbornik radova Muzeja revolucije BiH 3—4, 1980); Devetog kongresa SMDJ; Jajce 1979. (Zbornik radova Muzeja revolucije BiH 5—6, 1981); Savjetovanje o savremenosti kao muzeološke teme za budućnost, Budva 1981. (Zbornik radova Muzeja revolucije BiH 7, 1982); Zbornik Desetog kongresa SDMRJ, Cetinje, 1984; Radovi Jedanaestog kongresa SDMRJ, »Spona 30«, Novi Sad, 1987.

Što se tiče inostrane literature prvenstveno treba polaziti od radova objavljenih u časopisu UNESCO-a, M u s e u m. 1961. godine jedan broj je posebno posvećen tematici istorijskih muzeja, a sličan broj izašao je 1977. godine, uvijek sa

uvodnom riječi G. H. RIVIERE-a. Na mnogo dublji pristup naići ćemo i u nekim sovjetskim radovima, a zatim i kod autora iz Njemačke Demokratske Republike. Ovdje, posebno u *Beiträge und Mitteilungen*, koje izdaje *Museum für Deutsche Geschichte* u Berlinu, nalazimo veliki broj radova koji se bave upravo pitanjima historije i muzeja, te istoriografije i muzeologije. Odlučujuću ulogu u tome imao je Wolfgang HERBST, vodeći predstavnik muzejske djelatnosti u Njemačkoj Demokratskoj Republici. Njegovo teorijsko mišljenje, koje polazi od uvjerenja o prvenstvu, a upravo nezastupljenosti istoriografije u muzejima, snažno je uticalo na stvaralaštvo ostalih autora, a odrazilo se i u međunarodnim razmjerima.

Parcijalno, ali u našem kontekstu nipošto zanemarljivo pitanje, kome takode treba posvetiti pažnju, je i muzejska obrada razvoja revolucionarnog radničkog pokreta, a zatim takozvana dokumentacija sadašnjosti. Dok razvoju revolucionarnog radničkog pokreta sa muzejskog gledišta posvećuju pažnju u prvom redu autori iz socijalističkih zemalja, problematika dokumentacije sadašnjosti postaje danas sve više opšti predmet muzejske djelatnosti. Na ovu činjenicu upozorio je, takode, u svom izlaganju u Budvi 1981. Z. Z. STRANSKY, koji je istovremeno iznio i nacrt principa osnovnog pristupa za muzejsko, odnosno muzeološko rješenje ovog zadatka. Čehoslovačka muzeologija, takode, posvećuje izuzetnu pažnju toj tematici, a kao dokaz za to su studije, objavljene, na primjer, u *Muzeologicke sešity*, u *Muzejni a vlastivedna prace* i u *Slovačkom Muzeum-u*.

Da bismo na nivou riješili odabranu temu, naravno, nije nam dovoljno samo proučavanje dostupne literature. Osnova sazajnog postupka, tj. prije svega njegove analitičke strane, je i sama činjenica o postojanju memorijalnih muzeja.

Prirodno je, a u skladu i sa istraživačkim nastojanjem, da se prvenstveno posveti pažnja memorijalnim muzejima, odnosno ustrojstvu muzeja toga tipa u Jugoslaviji. Te organizacije možemo ne samo neposredno da upoznamo nego istovremeno da dobijemo i potrebnu dokumentaciju o njihovom razvoju, sadašnjem stanju i profilu djelatnosti. A to je za našu namjenu najbitnije.

Ovoj globalnoj stvarnosti memorijalnih muzeja i njihovoj praksi ne treba prilaziti bez određene pripreme i metodike. Teoretsku osnovu moguće je izgraditi posredstvom proučavanja muzeološke literature, kao i posredstvom konzultacija sa nekim muzejskim radnicima u zemlji i inostranstvu koji se na određen način bave ovom problematikom.

Osim određivanja osnovnih kriterija za identifikaciju institucija, koje možemo uključiti u područje memorijalnih muzeja, potrebno je pristupiti izradi opšte evidencije ovih institucija i na toj osnovi izabrati neke tipove ili cjeline za detaljnu analizu. Pošto su memorijalni muzeji u našoj zemlji nastajali i djelovali pod prilično jednakim uslovima, dovoljno je, uostalom, da se uradi cjelovita analiza ovih institucija za određenu republiku, pokrajinu ili regiju. Uvjeren sam da i u tom slučaju isključujemo bilo kakvu dezinformaciju o opštejugoslovenskom pregledu. Za svaki odabrani slučaj treba nastojati da dobijemo dostupnu dokumentaciju na osnovu koje ćemo izvršiti analizu stanja i aktivnosti dotične institucije, koju bi morali sagledati sa pet osnovnih aspekata: ima li, ili priprema li stalnu izložbu; priređuje li tematske izložbe; posjeduje li muzejski materijal razvrstan u zbirke; bavi li se izdavačkom djelatnošću; obavlja li pedagošku aktivnost?

Ovim postupkom uspjeti bismo da dobijemo potrebnu sazajnu i dokumentacionu osnovu za to da možemo ne samo vrednovati stanje memorijalnih muzeja u

Jugoslaviji nego, istovremeno, uopštiti neka saznanja u formi teoretskog gledišta.

Naše nastojanje da u radu sagledamo problematiku memorijalnih muzeja nije bilo motivisano samo teoretskim interesovanjem.

Uvjereni smo, doduše, da pitanja memorijalnih muzeja ne možemo uspješno riješiti samo posredstvom uobičajenih iskustava i svakodnevnom praksom, nego najvećim dijelom na osnovu teoretskog saznanja, što ne znači da u tome želimo da vidimo konačni cilj.

Ukoliko, zaista, hoće da ima pozitivnu ulogu, muzeologija mora teoretski da riješi ovu problematiku. Neosporno je da svako teoretsko prodiranje u ovu oblast može biti značajno obogaćivanje vlastitog teoretskog sistema muzeologije. Naša nastojanja su usmjerena i u tom pravcu. S druge strane, teorija muzeologije može imati smisao samo onda ako nije samo sredstvo našeg saznanja, nego, u prijenjenom smislu, i sredstvo za promjenu muzejske prakse. A upravo, to i jeste cilj kojem težimo.

Aktuelnost tematike NOR-a i njezin principijelni revolucionarni značaj za naše narode i narodnosti daje podsticaj za ovakav rad. Istovremeno, tu je i aktuelnost ove tematike koja zahtijeva da rješenje pitanja memorijalnih muzeja ne ostane samo na nivou saznanja, nego da postane instrument prakse.

Dr. Dušan Otašević

ZUTRITT ZUR FORSCHUNG DER MEMORIALMUSEEN DER NEUEREN GESCHICHTE

Zusammenfassung

Memorialmuseen bestanden auch in der Vergangenheit. So sind sie etwa keine neue Erscheinung. Der Autor weist darauf hin, daß die Wahl der thematischen Orientierung dieser Museen schon immer historisch bedingt war, das heißt in erster Linie durch die Klasseninteressen. Er stellt fest, daß es an Arbeiten mangelt, in denen man sich bemühe, Memorialmuseen theoretisch zu formulieren und auf dieser Basis bestimmte Prinzipien für deren Gründung aufzustellen. Aufgrund der Forschung dieser Erscheinung mit Hilfe der unmittelbaren Untersuchung, der vorhandenen Literatur und der konkreten Praxis in bezug auf die Gründung gibt der Autor nützliche Hinweise für die Art und Methodologie der Forschung der Memorialmuseen und weist auf die wesentlichen Momente hin, die dabei zu beachten sind.

Es ist hervorzuheben, daß dieser Typ des Museums kein einheitliches terminologisches Merkmal hat, so daß die bestehenden Daten über diese Museen in der Menge der Arbeiten der allgemeinen und speziellen Typologie untergehen, obwohl sie vom Standpunkt des Inhalts und der Problematik der Memorialmuseen außerordentlich wichtig sind. Deswegen ist es sehr wichtig, die vorhandenen musealen Bibliographien zu konsultieren und zu versuchen, zu einer möglichst großen und werschiedenartigen Basis von Daten und Kennzahlen als Grundlage für weitere Forschungen zu kommen. Der Autor nennt führende Bibliographien, Zeitschriften und thematische Publikationen, die sich mit der Problematik der Memorialmuseen bei uns und in der Welt befassen. Dabei weist er auf die Notwendigkeit hin, daß es notwendig ist, bei der Forschung zum kompletten Profil des Museums, das geprüft werden oder gegründet werden soll, zu kommen.